

علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر

امام خامنه ای

زهرا فروتنی^۱ عطیه بحرانی^۲

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین جایگاه علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای انجام شده است. تحقیق از نوع کیفی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و استخراج مضامین از روش تحلیل مضمون استفاده و ۱۲۰ مضمون پایه، ۲۶ مضمون سازمان دهنده و ۱۳ مضمون فراگیر استخراج شد. مضامین فراگیر عبارتند از: علم و فناوری به عنوان پایه تمدن نوین اسلامی، عامل پیشرفت و عزت و اقتدار، هماهنگی علم با دین، نفی وابستگی علمی، علم اخلاق مدار و عدالت محور، آینده نگری و تعیین چشم انداز علمی، علم نافع، خلاقیت علمی، شکستن مرزهای دانش، کسب مرجعیت علمی در جهان، جهاد علمی، اقتصاد دانش بنیان، یادگیری از تجارب دیگران در کنار تولید علم. از بین مضامین مستخرج، جهاد علمی با دارا بودن ۴۳ مضمون پایه، بیشترین تاکید و فراوانی را در کلام امام خامنه ای دارد. بر اساس نتایج تحقیق، امام خامنه ای با تاکید بر جهاد مستمر علمی به عنوان موتور پیشران کشور، پیشرفت در علم و فناوری مبتنی بر اخلاق و معنویت و عدالت را به عنوان یک ارزش و شاخص تعالی، از ارکان تمدن نوین اسلامی میدانند و بر تغییر رویکرد از مصرف کننده علم به تولیدکننده علم، شکستن مرزهای دانش و کسب مرجعیت علمی در جهان تاکید دارند.

کلیدواژه ها: علم و فناوری؛ تمدن نوین اسلامی؛ چشم انداز تمدن نوین اسلامی؛ مدیریت

اسلامی؛ امام خامنه ای.

۲

سال سی و یکم
تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۱/۰۲/۲۸

تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲/۰۳/۲۴

صص: ۲۳۷-۲۰۵

شابا چاپی: ۶۹۸۰-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۲۳۴-۲۶۴۵

DOR: 20.1001.1.22516980.1402.31.2.5.3

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

ZFor@pnu.ac.ir

۲. استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

تمدن نوین اسلامی و تلاش برای تحقق آن یکی از موضوعات حائز اهمیت در بیانات مقام معظم رهبری است. از نظر ایشان، پنجمین مرحله از مراحل انقلاب، تحقق تمدن نوین اسلامی است. در واقع، دستیابی به تمدن نوین اسلامی هدف عالی و غایی انقلاب و نظام جمهوری اسلامی است. عبارت تمدن‌سازی نوین که توسط امام خامنه ای مطرح شده است، در واقع همان احیاء تمدن اسلامی است که با پیروزی انقلاب اسلامی نگاه‌ها به آن معطوف گردیده است، یعنی احیاء عزت و کرامت انسان مسلمان در کنار برخورداری از دستاوردهای علمی و تکنولوژیکی که می‌تواند نوید بخش ایجاد تمدنی نمونه باشد (خسروانی و عین‌القضاتی، ۱۳۹۸: ۹۵).

تمدن نوین اسلامی، تمدنی است که ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای طبیعی و مادی انسان‌ها، بعد معنوی و روحی آنان را به سمت کمال و سعادت راهنمایی می‌کند و این ساختار مطلوب که ریشه در برنامه‌های انسان‌ساز اسلامی دارد، نه تنها بعد مادی و سخت‌افزاری تمدن را نفی نمی‌کند، بلکه به آن جهت داده و آنرا از آفاتی که بشر دچار آن شده است، مثل پوچ‌گرایی، عدم احساس امنیت، نابرابری و فقدان معنی در زندگی نجات خواهد داد (اشکواری و موسوی، ۱۳۹۴: ۶).

طرح نظریه تمدن نوین اسلامی از سوی امام خامنه ای، موجب شده است تا حرکت به سوی تحقق این امر مهم با جدیت زیادی مورد توجه قرار گیرد. یکی از نکات اساسی برای پیشرفت در مسیر دستیابی به تمدن نوین اسلامی، شناخت شاخصه‌ها و عوامل موثر در شکل‌گیری آن است و یکی از شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی، علم و فناوری است که امامین انقلاب به کرات بر آن تاکید فرمودند و پای فشردند.

رهبر معظم انقلاب معتقدند که فردای بدون علم تاریک بوده و چراغ راه تحقق تمدن اسلامی، مجاهده علمی است. علم در نگاه ایشان سلطه آور است و جامعه صاحب علم را قدرتمند می‌سازد (معینی‌پور و لک‌زایی، ۱۳۹۱: ۷۰). چنانچه در بیانیه گام دوم انقلاب به عنوان یک سند بالادستی نیز، یکی از مهم‌ترین توصیه‌های رهبر انقلاب، ضرورت توجه بیش از پیش به علم و دانش و پژوهش برای تمدن‌سازی است.

هر یک از مؤلفه‌های قدرت، نقش مهم و مجزایی در تولید قدرت ملی دارند. اما به نظر می‌رسد، علم و فن‌آوری از جایگاه و نقش برتری برخوردار است؛ زیرا این عنصر قدرت ضمن

داشتن کارکرد مستقل، در تقویت سایر ابعاد قدرت ملی نیز مؤثر است. به ویژه در شرایطی که کشور با تحریم و مشکلات اقتصادی مواجه است و صاحب‌نظران در کنار سایر عوامل بر اقتصاد دانش بنیان برای حل مشکلات اقتصادی کنونی تاکید دارند، تحقیق در این زمینه دارای اهمیت و ضرورت است. از سوی دیگر سال‌ها با سیاست‌های رژیم سابق عقب ماندگی علمی و فناوری همراه با مشکلات فراوان دیگر در کشور ایجاد شده است، برای جبران این عقب ماندگی‌ها و با توجه به نقش سازنده علم و فناوری عامل افزایش عزت و قدرت ملی در ابعاد مختلف و ایجاد زمینه پیشرفت همه جانبه جهت نیل به هدف غایی یعنی تشکیل تمدن نوین اسلامی، مطالعه علمی در ارکان و مبانی آن ضروری است. تحقق این هدف نیازمند اندیشه تمدن ساز و نظام سازی فکری صحیح و دقیق است؛ به عبارت دیگر برای تحقق تمدن نوین اسلامی باید زیرساخت‌ها، مولفه‌ها و شاخصه‌های تمدن اسلامی را شناخت و سپس فراهم کرد. از آن جا که علم هم زمینه ساز ایجاد تمدن است و هم به بقا و تداوم و شکوفائی آن کمک می‌کند، با عنایت به اهمیت نقش علم و فناوری در ایجاد و تداوم تمدن نوین اسلامی به عنوان یک شاخصه مهم و تعیین کننده و تاکید مقام معظم رهبری بر نهضت علمی و نرم افزاری و نیز به دلیل نبود پژوهشی در خور در رابطه با موضوع تحقیق، ضرورت انجام پژوهشی علمی در این زمینه احساس می‌شود. همچنین از آنجا که بیانات و رهنمودهای امام خامنه‌ای در این زمینه می‌تواند بسیار راهگشا باشد و با توجه به پیشینه تحقیق که نشان می‌دهد تاکنون در رابطه با این مقوله، پژوهشی با روش علمی تحلیل مضمون در بیانات امام خامنه‌ای صورت نگرفته، به دلیل اهمیت و ضرورت موضوع محقق در نظر دارد با روش تحقیقی متمایز از روش‌های قبلی، به عنوان نوآوری تحقیق، با استخراج مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر از متن بیانات امام خامنه‌ای و تبیین آراء و اندیشه‌های ایشان، به این سوال پژوهشی پاسخ دهد که علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه‌ای چگونه است؟ و الگوی آن کدام است؟

مبانی نظری

تمدن نوین اسلامی

تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان های یک جامعه که تصادم ها و تزاخم های ویرانگر را منتفی ساخته و در مسیر رشد و کمال حرکت کند، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه های آن جامعه موجب بروز و به فعلیت رسیدن استعداد های سازنده آن باشد (جعفری، ۱۳۷۵: ۱۶). ابن خلدون (۱۳۷۵) جامعه شناس مسلمان، معتقد است، تمدن حالت اجتماعی انسان است. جامعه ای که با تشکیل حاکمیت و از طریق تشکیل مناصب و پایگاه های حکومتی، نظم پذیر میشود و از حالت زندگی فردی به زندگی شهری روی می آورد و موجب تعالی فضایل و ملکات انسانی چون علم و هنر میشود. از دیدگاه هانتینگتون (۱۳۷۸) تمدن، گسترده ترین سطح هویت فرهنگی و بالاترین گروه بندی فرهنگی است. ویل دورانت معتقد است، تمدن دارای چهار رکن و عنصر اساسی است که شامل: پیش بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و بسط هنر می-شود (دورانت، ۱۳۹۰: ۳).

از دیدگاه امام خمینی، تمدن اسلامی، تمدن اصیل و پویایی است که از متن اسلام ناب و آموزه های مبتنی بر فطرت و غایت زیست بشری برخاسته که به رغم تأیید و توجه فراوان بر وجوه عینی و مظاهر و تجلیات مادی تمدنی، محور و ستون فقرات آن بر جهت دهی توحیدی و معنوی قرار گرفته است که هدفی جز سعادت حقیقی بشریت در سایه بهسازی این جهانی و دگر جهانی او ندارد (عزتی، چهاردولی و ترابی، ۱۳۹۹: ۷۹).

از نگاه امام خامنه ای تمدن اسلامی، عبارت است از خط کلی نظام اسلامی که همه ملت های دنیا به ویژه مسلمانان را از زیر یوغ طواغیت بیرون آورده و در سایه رحمت خداوند با برنامه های و حیانی جهت به کمال رسیدن آنها در جامعه قرار میدهد. مبانی تمدن اسلامی از دیدگاه ایشان را می توان در دین و اسلام، تدین و ایمان، علم و اخلاق، آزادی، معنویت، عقلانیت و عدالت خلاصه کرد (کارگر، ۱۳۹۸: ۳).

1. Will Durant

تمدن اسلامی بیان‌کننده فرهنگ، تاریخ و سنن و باورهای دینی مسلمین است و نقطه آغاز آن به پیدایی اسلام برمی‌گردد؛ ولی در ۱۴ قرن گذشته با افت و خیزهایی مواجه بوده است. انقلاب اسلامی در قرن حاضر حیات دوباره‌ای به تمدن اسلامی بخشید و برای تحقق همه اهداف آن تلاش میکند.

تمدنی اسلامی ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای طبیعی و مادی انسان‌ها، بعد معنوی و روحی آنان را به سمت کمال و سعادت راهنمایی می‌کند و این ساختار مطلوب که ریشه در برنامه‌های انسان-ساز اسلامی دارد، نه تنها بعد مادی و سخت‌افزاری تمدن را نفی نمی‌کند، بلکه به آن جهت داده و آنرا از آفاتی که بشر دچار آن شده است، مثل پوچ‌گرایی، عدم احساس امنیت، نابرابری و فقدان معنی در زندگی نجات خواهد داد (اشکواری و موسوی، ۱۳۹۴: ۶).

تمدن نوین اسلامی در پی آن است که ضمن بهره‌برداری از امکانات و ابزارهایی که در اثر پیشرفت‌های علمی و فنی تمدنی بشر به دست آمده، در کنار ایجاد رفاه و آسایش مادی، آرامش معنوی را نیز به او عطا کند. هدف غایی در برقراری تمدن نوین اسلامی تحقق رسالت دینی، فرهنگی، انسانی و اسلامی در راستای حرکت به سوی حیات طیبه با بهره‌مندی از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی است که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی انسان، در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است. حیاتی که در آن خردورزی، اخلاق، معنویت، انسان دوستی و روابط اجتماعی دین‌مدار و اخلاق‌مدار حاکم باشد (خسروانی و عین‌القضاتی، ۱۳۹۸، ۹۵). تمدن اسلامی بیانگر همه جنبه‌های سیاسی و فرهنگی و اقتصادی جامعه است که ابعاد وجودی فرد و جامعه را پوشش می‌دهد و از همه ویژگی‌های تمدن الهی در چارچوب آموزه‌های قرآنی و سنت پیامبر اکرم (ص) برخوردار است (بی‌نام، ۱۳۹۸: ۱).

امام خامنه‌ای در مناسبت‌های مختلف، مراحل تشکیل تمدن نوین اسلامی و ویژگی‌های آن را به تفصیل تبیین فرمودند. از دیدگاه رهبر انقلاب اسلامی، پنج مرحله شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی عبارتند از: ۱. انقلاب اسلامی، ۲. نظام اسلامی، ۳. دولت اسلامی، ۴. جامعه اسلامی، ۵. تمدن اسلامی (امام خامنه‌ای، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۴/۶/۸). البته ایشان معتقدند، تمدن اسلامی به صورت کامل در دوران ظهور حضرت بقیه‌الله ارواحنا فداه است. چنانچه فرمودند، در دوران ظهور، تمدن حقیقی اسلامی و دنیای حقیقی اسلامی به وجود خواهد

آمد(امام خامنه ای، بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه: ۱۳۷۹/۷/۱۴). در اندیشه امام خامنه ای، دستیابی به تمدن نوین اسلامی بزرگترین وظیفه ما در عصر کنونی است. چنانچه فرمودند:

"امروز نوبت ما است، امروز نوبت اسلام است. وَ تِلْكَ الْآيَاتُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ؛ امروز نوبت مسلمین است که با همت خود، تمدن نوین اسلامی را شالوده ریزی کنند. همچنان که اروپایی ها آن روز از دانش مسلمین استفاده کردند، از تجربه‌ی مسلمین استفاده کردند، از فلسفه‌ی مسلمین استفاده کردند، ما [هم] امروز از دانش جهان استفاده میکنیم، از ابزارهای موجود جهانی استفاده میکنیم برای برپا کردن تمدن اسلامی، منتها با روح اسلامی و با روح معنویت. این وظیفه‌ی امروز ما است... ما باید دنبال تمدن نوین اسلامی باشیم برای بشریت" (امام خامنه ای، بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی: ۱۳۹۴/۱۰/۸)

امام خامنه ای برپایی تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان یک غایت و هدف نهایی دانستند:

"هدف نهائی را باید امت واحده اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی جدید بر پایه دین و عقلانیت و علم و اخلاق، قرار داد" (امام خامنه ای، بیانات در اجلاس بین‌المللی بیداری اسلامی: ۱۳۹۰/۶/۲۶).

ایشان برپایی تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان هدف نهایی انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نیز مورد تأکید قرار دادند.

بی تردید رسیدن به این غایت و برپایی تمدن نوین اسلامی نیازمند شاخصه‌هایی است که مولفه علم و فناوری از جمله آن شاخصه هاست.

جایگاه علم و فناوری در تمدن اسلامی

علم در لغت به معنای دانستن، یقین کردن، معرفت و شناخت است (نظریور، ۱۳۸۵: ۱). علم دریافتن حقیقت شیء است (اکبر حسینی، ۱۳۹۱: ۱). فناوری یا تکنولوژی نیز بدنه‌ای از دانش است که در خدمت خلق ابزار، پردازش امور و استخراج مواد به کار می‌رود و جزء لاینفک زندگی روزمره انسان هاست. کاربرد فناوری به ایجاد مصنوعات و محصولات منتج می‌شود. به عبارت دیگر فناوری در معنای عمومی، مهارت و دانش انجام کاری است. دانشی است که همراه با

مهارت و تجربه طراحی و ساخت محصولی را ممکن می‌سازد. در معنای خاص، فناوری تحلیل و طراحی، ساخت و بهره برداری، تعمیر و نگهداری و بهبود و ارتقااست. در مجموع فناوری را با مشخصه های زیر می توان شناخت :

۱. فناوری کاربرد دانش است ، برای پاسخ به نیازی، حل مشکلی و توسعه قابلیت
۲. فناوری عاملی است که موجودات طبیعی را به مصنوعات بشری تبدیل می کند.
۳. فناوری ترکیب دانش، روش به کارگیری دانش و ابزار، هدف عملی و مهارت فنی است که برای تولید کالا یا تغییر اشیاء به کار می رود(رحیمی، ۱۳۹۳: ۳۷).

انحطاط و رکود تمدن اسلامی عوامل درونی متعددی نیز دارد که از آن جمله می توان به انحراف فکری و عملی مسلمانان از تعالیم اسلام، استبداد و خودکامگی حکومت ها در جهان اسلام، دنیاگرایی و انحطاط اخلاقی، فرقه گرایی که پس از رحلت رسول خدا(ص) امت اسلام چه از نظر سیاسی و چه از لحاظ فکری و عقیدتی به فرقه های گوناگون تقسیم شدند، اشاره کرد. هم چنین تحجرگرایی به معنای ایستایی و تحول ناپذیری در حوزه اندیشه و تفکر به عنوان عاملی بازدارنده در شکوفایی اندیشه دینی و رکود تمدن اسلامی به حساب می آید (اسلامی فرد، ۱۳۸۹: ۳۲). همان طور که علم به شکل گیری و پی ریزی تمدن ها منجر می شود و مایه رشد و تعالی آن ها می شود در صورت انحراف و جمود و تحجر به زوال تمدن ها سرعت خواهند بخشید. باید توجه داشت که تعامل میان علم و تمدن اسلامی، تعاملی دوسویه است، بدین معنا که همان گونه که اسلام نقشی اساسی در تولد، توسعه و تبلور بسیاری از شاخه های علم و دانش داشته است، علوم و نهادهای علمی نیز هم چون اهرمی مستحکم در راستای احیاء تمدن اسلامی، می توانند مدرسان ما باشند.(خسروانی و عین القضاتی، ۱۳۹۸ : ۹۱).

در میان تمام ادیان آسمانی و تمدن های بشری، دین اسلام به کسب علم توجه بسیاری نموده و هنگامی که به عنوان دینی کامل طلوع کرد، مسلمانان در پرتو تعالیم دینی، با شور و شوق به فراگیری دانش پرداختند. مدت اندکی نگذشت که مسلمانان پایه های علوم مختلفی را در خود پروراندند و تقریباً بر تمامی علوم زمان خود تسلط یافتند و در پرتو رهنمودهای دین اسلام ، دانشمندان بزرگ و شایسته ای پرورش یافتند و به تاریخ علمی جهان معرفی شدند به گونه ای که

تمدن اسلامی در طول ۷ قرن (۲ تا ۹ ه. ق.) برابر با (۸ تا ۱۵ م) پیشرو تمام تمدن ها در زمینه علم بوده است (فلاح حسین آبادی، سربازیان اسفندآباد و فلاح حسین آبادی، ۱۳۹۶: ۱).

بهترین و زیباترین تعبیرها و تعریف‌ها درباره علم و دانش، در معارف دین اسلام ذکر شده و تصور نمی‌شود که در هیچ یک از مکاتب دیگر به اندازه مکتب اسلام به ارزش علم و عالم پرداخته شده باشد. ارزش و اعتبار عالم و دانشمند به علم و دانش اوست و تصادفی نیست که در قرآن مجید، متجاوز از هفتصد مورد ماده علم و مشتقات آن رفته است (دلآوری، ۱۳۹۲: ۱). در اولین آیات نازل شده به رسول اکرم (ص) سخن از علم، دانش و قلم آمده است و قرآن کریم صاحبان علم را به درجات رفعت و بزرگی نوید می‌دهد: «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ» (مجادله، ۱۱). پیامبر اکرم (ص) فرمود: «الْعِلْمُ رَأْسُ الْخَيْرِ كُلِّهِ. وَالْجَهْلُ رَأْسُ الشَّرِّ كُلِّهِ»: دانایی سرآمد همه خوبی‌ها و نادانی سرآمد همه بدی‌ها است. امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع)، می‌فرماید: «الْعِلْمُ يَدُلُّ عَلَى الْعَقْلِ فَمَنْ عَقِلَ عِلْمٌ فَمَنْ عِلْمٌ عَقِلَ»: دانش دلالت می‌کند بر عقل، پس هر کس که علم دارد، عقل دارد (نظرپور، ۱۳۸۵: ۱).

با نگاهی اجمالی به اوضاع حاکم بر زمان ظهور اسلام، عظمت انقلاب فرهنگی اسلام بیشتر روشن می‌شود. در حالی که در قلمرو دو قدرت بزرگ آن دوران، بخصوص ایران، علم طبقاتی و کانالیزه شده بود، اسلام از سویی، کلیه طبقه‌بندی‌ها در عرصه دانش‌اندوزی را برانداخت و فرمود: «طلب العلم فريضة على كل مسلم» و از سوی دیگر، ضمن امحای کانال‌ها همه را به تدبیر در احوال کائنات و تأمل در آیات الهی دعوت کرد. اسلام به مسلمانان امر کرد حتی در برابر کفار زانوی تلمذ بزنید، از تن‌پروری و تن‌آسایی پرهیزید و برای فراگیری علوم سخت‌ترین گرده‌ها را پشت سر بگذارید و به دورترین نقاط عالم سفر کنید، سخنان را خوب بشنوید و بهترین آنها را انتخاب کنید. با این آموزه‌ها استعدادها شکفته شد، مسلمانان به علم و فرهنگ رغبت پیدا کردند و به دنبال دانستن، هم فکر کردند و هم افکار سایر جوامع را ترجمه، نقد، پالایش و تکمیل کردند (وحیدی منش، ۱۳۸۶: ۴-۵).

از نظر رسول خدا (ص) حقیقت علم و معرفت نوری است که انواع علوم و معارف رسمی بشر را که پوسته دانش محسوب می‌شوند، در جهت بهروزی و تکامل انسان قرار می‌دهد. خطر بزرگی که امروز جامعه بشر را تهدید می‌کند، این است که پوسته علم و معرفت رشد کرده؛ اما با جدا

شدن از مغز و حقیقت آن، جهت و فلسفه واقعی خود را از دست می‌دهد و از این‌رو در مسیر انحطاط انسان به کار گرفته می‌شود. رسول خدا (ص) با توجه به این حقیقت، علمی را شایسته فراگیری و آموختن میدانستند که آموختنش موجب تقرب به خدا و بی‌رغبتی به دنیا گردد (مینایی‌پور، ۱۳۹۷: ۸). علم و دانش نور و روشنایی است؛ ولی در عین حال چنین نیست که همه علوم مطلوب و مفید باشد. امام علی علیه السلام علوم را به سه گونه تقسیم می‌کند:

علمی که برای زندگی انسان ها نافع است، گاه جنبه معنوی دارد؛ مانند علم به معارف دینی و احکام و اخلاق انسانی و گاه جنبه مادی دارد؛ مانند تمام علمی که برای زندگی مادی انسان ها لازم است، نظیر علم پزشکی، کشاورزی، فنون دفاعی، صنایع سبک و سنگین و... اگر این علوم نباشد و زندگی مادی انسان به طور معقول اداره نشود، مشکلات معنوی فراوانی به دنبال خواهد داشت. به همین دلیل این علوم در اسلام به عنوان واجب کفایی معرفی شده است. یعنی هر گروهی لازم است به دنبال بخشی از این علوم برود تا همه نیازهای مادی جامعه اسلامی تأمین گردد و اگر در یک رشته به اندازه کافی متصدیانی نداشته باشد، وجوب عینی پیدا می‌کند. مسلمانان در هر عصر و زمان به خصوص در عصر ما نباید در این علوم از دیگران عقب بمانند، بلکه باید پرچم دار علم باشند همان گونه که در قرون نخستین اسلام و چند قرن بعد از آن چنین بوده است. اما علوم مضر و زیان بار، علمی است که نتیجه آن تخریب نظام اجتماعی و سلامت جامعه و برخورداری آن از پیشرفت و تکامل است مانند علوم مربوط به سلاح های کشتار جمعی و تولید انواع مواد مخدر و مشروبات الکلی و امثال آن. قسم سوم علوم بیهوده است که نه فایده ای دارد و نه زیانی. (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۹۰، ج ۹: ص ۵۰۶-۵۰۵). علمی نافع و سودمند است که موجبات کمال فرد را فراهم آورد، نه علمی که دانستن یا ندانستنش سود و زیانی برای فرد نداشته باشد... (اکبر حسینی، ۱۳۹۳: ۲). اسلام، رشد دین را در علم آموزی و عمل به آن می‌داند. امام علی (ع) می‌فرماید: ای مردم بدانید که کمال دین در طلب علم و عمل به آن است. آگاه باشید که علم بر شما از طلب مال لازم‌تر است (نظرپور، ۱۳۸۵: ۱).

از منظر امام خامنه ای نیز اسلام دین تمدن و علم و آبادانی است اما علمی را که وسیله کشتار ملتها و تمدنی را که دستاویز تحقیر انسانها باشد جهل و وحشیگری می‌شمرد (امام خامنه ای، پیام رهبر معظم انقلاب به کنگره عظیم حج: ۱۳۸۰/۱۲/۱).

امام خامنه ای به تاسی از آموزه های دین مبین اسلام، بر نقش و جایگاه علم و فناوری در شکل گیری تمدن اسلامی تاکید دارند و معتقدند که فردای بدون علم تاریک بوده و چراغ راه تحقق تمدن اسلامی، مجاهده علمی است و لذا با جدیت تأکید می نمایند که علاوه بر فراگیری علم، باید تولید کننده و صادر کننده علم نیز باید بود و نباید به مصرف علم اکتفا کنیم (معینی پور و لک زایی، ۱۳۹۱: ۷۰). چنانچه فرمودند:

«باید کشورهای اسلامی از لحاظ علم و فناوری پیشرفت کنند ... اگر علم نداشته باشید، کسانی که دارای پنجه قوی هستند، دست شما را می پیچانند...» (امام خامنه ای، بیانات در دیدار شرکت کنندگان در اجلاس جهانی اساتید دانشگاه های جهان اسلام و بیداری اسلامی: ۱۳۹۱/۰۹/۲۱). «علم زمینه ساز اقتدار و پایه پیشرفت همه جانبه کشور است...» (امام خامنه ای، بیانات در نماز جمعه تهران: ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

پیشینه پژوهش

نتایج بررسی پیشینه پژوهش در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	روش تحقیق	اهداف تحقیق	یافته ها
عزتی، چهاردولی و ترابی (۱۳۹۹)	مؤلفه های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری	روش تحلیل مضمون	شناخت ابعاد و مؤلفه های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل گیری آن	دو بعد سخت افزاری و نرم افزاری و پنج مؤلفه سبک زندگی، تعالی علمی، تعالی اقتصادی، تعالی سیاسی و تعالی نظامی برای تمدن نوین اسلامی شناسایی شد.
خسروانی و عین القضاتی (۱۳۹۸)	نقش علم در فرایند تمدن سازی نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه ای	تحقیق میدانی	بررسی اندیشه های امام خامنه ای در خصوص نقش و اهمیت علم و تولید علم در	شاخص علم و تولید علم و فناوری یکی از پایه های تمدن سازی و بقا آن است. البته علم متصل به وحی و نه مبتنی بر عقل خود بنیاد بشری؛ در این صورت است که تولید علم در مسیر

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	روش تحقیق	اهداف تحقیق	یافته ها
			برپایی تمدن نوین اسلامی	رشد و اعتلای تمدن اسلامی خواهد بود.
نیکویی و سروریان (۱۳۹۹)	جایگاه معرفت در تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری	روش توصیفی - تحلیلی	فهم مبانی معرفت شناختی تمدن نوین اسلامی از نگاه رهبری	شناسایی معرفت وحیانی، عقلانی و تجربی و برتری معرفت وحیانی بر سایر معرفت ها
فرزانه، خیاط و صفریور (۱۳۹۷)	تبیین عوامل ایجاد تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری	روش کتابخانه ای	تبیین اندیشه مقام معظم رهبری در مورد عوامل موجد تمدن نوین اسلامی	توجه به علم و شکستن مرزهای دانش و عقلانیت و خردورزی از مهمترین مؤلفه ها و بن مایه تمدن نوین اسلامی است.
اکبری و رضایی (۱۳۹۴)	واکاوی شاخصه های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری	روش توصیفی - تحلیلی	تبیین شاخصه های تمدن نوین اسلامی در اندیشه رهبری	محوریت قوانین قرآن، ایمان، علم، اخلاق، عقلانیت و خردورزی، مجاهدت مداوم و حکومت مردمی، شاخصه های اختصاصی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه رهبری است.
زمانی محبوب (۱۳۹۶)	مؤلفه ها و شاخص های تمدن اسلامی	توصیفی - تحلیلی	تبیین مؤلفه ها و شاخص های تمدن نوین اسلامی از نگاه امام خامنه ای	علم و تلاش و مجاهدت در کنار عقلانیت، عدالت، دین و توحید، جهان شمولی، تساهل و مدارا، آزاداندیشی، اخلاق، کرامت انسانی، از مؤلفه های اصلی تمدن اسلامی به شمار می آیند.
عارفی گوروان، (۱۳۹۷)	زمینه های تحقق تمدن نوین اسلامی در جامعه اسلامی از دیدگاه مقام	توصیفی - تحلیلی	تبیین زمینه های شکل گیری تمدن نوین اسلامی در نظام فکری مقام	مقام معظم رهبری در تدوین زمینه های شکل گیری تمدن نوین اسلامی بیشترین توجه را به بخش سبک زندگی داشته اند و بقیه زمینه ها

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	روش تحقیق	اهداف تحقیق	یافته ها
	معظم رهبری		معظم رهبری	(اقتصادی، فناوری، صنعت و...) عاملی است برای دستیابی به سبک و فرهنگ صحیح زندگی و رسیدن به آرامش و تعالی و پیشرفت حقیقی.
جهان بین و معینی پور (۱۳۹۳)	فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر حضرت آیت الله خامنه ای	توصیفی - تحلیلی	تبیین نظر امام خامنه ای در باب لوازم پیشینی تحقق دولت، جامعه و تمدن اسلامی	از منظر امام خامنه ای، تولید نظریه توسط حوزه علمیه و تولید علم توسط دانشگاه و کاربست آن در سطح خرد نخبگانی جزو ملزومات تمدن نوین اسلامی است.
وحیدی منش (۱۳۸۶)	عناصر تمدن ساز دین اسلام	روش کتابخانه ای		علم گرایی در کنار عقل گرایی، جهان گرایی، عدالت گرایی، جامع گرایی، آسان گیری و اخلاق گرایی، از عناصر تمدن اسلامی است.

وجه تمایز تحقیق حاضر با مطالعات قبلی، تبیین و تحلیل نقش علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای با روش علمی تحلیل مضمون و استخراج و تحلیل مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر از متن بیانات ایشان و طراحی الگوست که در راستای نوآوری تحقیق حاضر ارزیابی میشود.

روش شناسی پژوهش

هدف پژوهش حاضر، تبیین و تحلیل جایگاه علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای است. نوع تحقیق کیفی و از نوع بنیادی است. در روش های پژوهش کیفی داده ها به صورت نظام مند بررسی و تحلیل می شوند. محتوای مورد تحلیل (جامعه آماری تحقیق)،

همه بیانات امام خامنه ای در ارتباط با موضوع تحقیق است که برای تجزیه و تحلیل آن از روش تحلیل مضمون^۱ استفاده شده است که برای تجزیه و تحلیل داده ها در تحقیقات کیفی از نوع بنیادی مناسب است. مضمون یک ویژگی متمایز در متن است که نشان دهنده فهم و درک خاص در رابطه با سؤال یا سؤالات پژوهش می باشد. تحلیل مضمون به بافت داده ها، شناخت ایده های آشکار و ضمنی توجه دارد (عابدی جعفری، تسلیمی، فقیهی و شیخ زاده، ۱۳۹۰: ۱۵۹). در شیوه تحلیل مضمون، اطلاعات بر اساس موضوع در دسته های معنادار طبقه بندی میشود تا بتوان نظر افراد را خلاصه و تحلیل کرد (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۷: ۶۴-۵۱).

در این پژوهش مضامین پایه ای، سازمان دهنده و فراگیر استخراج شده است. به منظور گردآوری داده های مرتبط با موضوع تحقیق، با مراجعه به پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری، محتوای بیانات ایشان با محوریت نقش علم و فناوری در تمدن نوین اسلامی استخراج و مورد متن کاوی و تحلیل مضمون قرار گرفت. برای این منظور، ابتدا متون مورد نظر از متن بیانات امام خامنه ای مندرج در پایگاه اطلاع رسانی رهبر معظم انقلاب استخراج شد و سپس با استفاده از روش شبکه مضامین که دارای سه مرحله تلخیص؛ تحلیل تفسیری و تحلیل ساختاربخش است، با روندی مشخص، شبکه مضمونها به صورت شبکه ای و سلسله مراتبی، با عناوین: ۱. مضامین پایه ای ۲. مضامین سازمان دهنده ۳. مضامین فراگیر از محتوای بیانات امام خامنه ای، انتزاع شد. در نهایت، داده ها تحلیل و الگوی حاصل از یافته های تحقیق طراحی شد.

به این صورت که در ادامه گام اول بعد از شناسایی و استخراج بیانات امام خامنه ای در مورد موضوع تحقیق، ایجاد شناسه های اولیه و تهیه قالب مضمونها، تفکیک متن به بخشهای کوچکتر، شناسه گذاری ویژگیهای داده ها و هم چنین جستجو و شناخت مضمونها از طریق تطبیق دادن شناسه ها با قالب مضمونها، استخراج مضمونها از بخشهای شناسه گذاری شده متن و پالایش و بازبینی مضمونها انجام گرفت.

در گام دوم به تشریح و تفسیر متن از طریق ترسیم شبکه مضمونها (بررسی و کنترل همخوانی مضمونها با شناسه های استخراج شده، مرتب کردن مضمونها، انتخاب مضمونهای پایه،

سازماندهنده و فراگیر، ترسیم نقشه مضمونها، اصلاح و تأیید شبکه مضمونها) و هم چنین تحلیل آنها (تعریف و نامگذاری مضمونها، توصیف و توضیح شبکه مضمونها) پرداخته شد. در گام سوم، ترکیب و ادغام متن از طریق تلخیص شبکه مضمونها و بیان اجمالی آن، مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری صورت گرفت و نهایتاً الگو طراحی شد. برای سنجش روایی تحقیق و به منظور اعتبار سنجی یافته ها، علاوه بر اینکه با مطالعه مبانی نظری، پیشینه و اهداف تحقیق، مضمونها پایه، سازمان دهنده و فراگیر از متن بیانات امام خامنه ای مندرج در پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری انتخاب شدند، قبل از شناسه گذاری، داده ها به طور مستمر بازبینی شد و جهت اطمینان از صحت تحلیل ها، مضمون های نهایی به سه نفر از خبرگانی که با نظرات امام خامنه ای آشنایی خوبی داشتند ارائه و جرح و تعدیل نهایی به عمل آمد و براساس نتایج حاصل، الگوی مورد نظر طراحی و به سؤال تحقیق پاسخ داده شد.

سوال پژوهش

علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای چگونه است؟ و الگوی آن کدام است؟

یافته های پژوهش

بر اساس یافته های تحقیق جملات پایه (داده های) مستخرج از بیانات امام خامنه ای در ارتباط با موضوع پژوهش با فراوانی ۱۲۰ کد به دست آمد ولی به دلیل محدودیت حجم مقاله، بخشی از متن یکی از کدگذاری ها (نمونه شناسه گذاری اولیه) به همراه کدهای مستخرج از آن به عنوان نمونه ای از شناسه گذاری توصیفی آورده شده که در (جدول ۲) مشاهده می شود.

جدول ۲. نمونه ای از مضمون های برگرفته از بیانات امام خامنه ای

مضمون پایه	جملات پایه (داده ها)
پایه تمدن	بدون شک علم پایه تمدن است (۸۲/۲/۲۲)
زیربنای تمدن نوین اسلامی	همکاری دانشگاه های ما علم و فناوری را ارتقا بخشیده، زیربنای تمدن جدید را خواهد ساخت (۱۳۹۸/۱۰/۲۷)
علم، یکی از مبانی تمدن	...بدون شک علم پایه تمدن است؛ اما شرط کافی برای یک مدنیت درست

جدول ۲. نمونه ای از مضمون های برگرفته از بیانات امام خامنه ای

مضمون پایه	جملات پایه (داده ها)
	نیست (۱۳۸۲/۲/۲۲)
علم، از شاخصه های تمدن اسلامی	تمدن اسلامی میتواند با شاخصه های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا را به امت اسلامی و به همه بشریت هدیه دهد (۱۳۹۲/۲/۹).
علم، یکی از مولفه های حیات طیبه	وقتی قرآن میگوید: «فَلتَحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً» یعنی همه اینها؛ یعنی آن زندگی ای که در آن عزت هست، امنیت هست، رفاه هست، استقلال هست، علم هست، پیشرفت هست، اخلاق هست... (۸۹/۴/۲۴)
علم از عناصر تمدن نوین اسلامی	این تمدن دارای علم خواهد بود، دارای صنعت هم خواهد بود، دارای پیشرفت هم خواهد بود (۱۳۹۱/۰۷/۲۳).
علم و فناوری، بخش ابزاری تمدن اسلامی	علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ؛ اینها همه بخش ابزاری تمدن است؛ وسیله است (۱۳۹۱/۰۷/۲۳).
شاخص تعالی	این تعالی شامل تعالی علمی، تعالی فکری، تعالی روحی و اخلاقی، تعالی اجتماعی و سیاسی... و تعالی اقتصادی است (۱۳۷۹/۰۹/۱۲)
پایه پیشرفت همه جانبه	علم، پایه پیشرفت همه جانبه یک کشور است (۹۰/۱۱/۱۴)
داناایی، توانایی است	توانا بود هر که دانا بود؛ دانش برای یک کشور اقتدار می آورد (۱۴۰۰/۱۱/۲۸)
علم ارزش است	خود علم ارزش است (۱۳۸۷/۶/۵)
رمز پیشرفت و اقتدار همه جانبه	علم و دست برتر علمی، راز پیشرفت هر کشوری در اقتدار اقتصادی، سیاسی، نظامی و روحیه ای است (۸۴/۱۲/۸)
وسیله عزت و اقتدار کشور	دانش، آشکارترین وسیله عزت و قدرت یک کشور است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۴)
موتور پیشران کشور	دستاوردهای دانش و فناوری ما در این مدت... موتور پیشران کشور در عرصه... (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۴).
عامل مصونیت و اقتدار	علم مصونیت می آورد، اقتدار می آورد (۸۸/۸/۶)
عامل افزایش عزت و آبرو و رفاه و پیشرفت و اقتدار جهانی	اگر ما برای یک کشور، عزت و آبرو و رفاه و اقتدار جهانی... بخواهیم باید از طریق علم وارد شویم (۱۳۷۹/۰۷/۱۹)

جدول ۲. نمونه ای از مضمون های برگرفته از بیانات امام خامنه ای

مضمون پایه	جملات پایه (داده ها)
عامل افزایش ثروت	{علم} ثروت آفرین است (۸۸/۸/۶)
عامل توسعه اقتصادی، اقتدار جهانی و بهبود زندگی مردم	اگر امروز کشوری از لحاظ علمی پیشرفت نکرد، نه اقتصادش پیشرفت خواهد کرد، نه اقتدار جهانیش پیشرفت خواهد کرد و نه زندگی مردم پیش خواهد رفت (۱۳۷۹/۰۷/۱۹)

شناسه گذاری تفسیری و جمع بندی مضمون ها

با تحلیل و مرور مضمونهای پایه و طبقه بندی آنها، مضمونهای سازماندهنده و در مرحله بعد با تحلیل و مرور آنها، مضمون های فراگیر مشخص شد که به صورت خلاصه در جدول ۳ مشاهده می شود.

جدول ۳. شبکه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر

مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
علم، پایه، زیرساخت و از مبانی تمدن نوین اسلامی	علم، پایه تمدن اسلامی	پایه تمدن نوین اسلامی
از شاخصه ها، مولفه ها، عناصر و بخش ابزاری تمدن اسلامی	علم از عناصر تمدن اسلامی	
ارزش، شاخص تعالی، موجب توانایی و پیشرفت همه جانبه، عامل عزت و آبرو و رفاه	ارزش و اهمیت علم و فناوری	عامل پیشرفت و عزت و اقتدار
رمز پیشرفت و اقتدار همه جانبه، موتور پیشران کشور، وسیله عزت و اقتدار جهانی، مصونیت، ثروت، رفاه، توسعه اقتصادی و بهبود زندگی مردم	آثار مثبت علم و فناوری	
عدم تقابل دین با علم، اسلام مشوق علم، تاکید بر تولید نظریه مبتنی بر مبانی اسلامی	اسلام مشوق علم است	هماهنگی علم و دین
ایمان لازمه پیشرفت علمی، ایمان و فرهنگ توحیدی مبنای پیشرفت در تمدن اسلامی	لزوم بهره گیری از مبانی دینی در	

جدول ۳. شبکه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
	تولید علم	
نفی وابستگی	خودانگیزی و بومی سازی علم	بومی سازی علم و فناوری، تقویت اعتماد به نفس در زمینه تولید علم، تقویت روحیه " ما میتوانیم "
	نفی وابستگی و تقلید کورکورانه	تأکید بر آزاد فکری در کنار تولید علم، نفی تقلید کورکورانه، تأکید بر خودکفایی علمی و عدم وابستگی
علم اخلاق مدار و عدالت محور	علم مبتنی بر اخلاق و معنویت	علم توأم با اخلاق و معنویت، نفی علم عاری از اخلاق، نظام آموزشی اخلاق مدار، تربیت اساتید و دانشجویان مؤمن و متعهد، حفظ موازین اسلامی در استفاده از علم
	علم عدالت محور	علم مبتنی بر عدالت، رد خدمت علم به ظلم و بی عدالتی
آینده نگری و تعیین چشم انداز علمی	آینده نگری	آینده نگری
	تعیین چشم انداز علمی	تعیین چشم انداز علمی برای تمدن نوین اسلامی و برنامه ریزی برای تحقق آن، توسعه علم در گام دوم انقلاب
	آرمانگرایی علمی	آرمانگرایی علمی
علم نافع	علم نافع	تأکید بر علم نافع و آینده نگر
	رویکرد مسئله محور	مسئله محور بودن علم و فناوری
خلاقیت علمی	خلاقیت و نوآوری در تولید علم و فناوری	حمایت از تبدیل ایده به محصول، خلاقیت و نواندیشی علمی، ارتقاء روحیه نوآوری و شجاعت علمی، تولید علم، فکر و نظریه
کسب مرجعیت علمی در جهان	ارتقا جایگاه علمی و	لزوم داشتن سهم عمده در بنای علمی دنیا، ارتقا جایگاه علمی کشور، برنامه ریزی برای کسب جایگاه اول علمی در منطقه، کسب مرجعیت

جدول ۳. شبکه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر

مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
علمی و فناوری در جهان	کسب مرجعیت علمی در جهان	
توسعه علوم پایه و بنیادی، تحول و ارتقا علوم انسانی	توسعه و تحول علمی	
لزوم پیشرفت و خط شکنی علمی، شکستن مرز دانش	خط شکنی علمی	
تقویت عزم ملی برای توسعه علم و فناوری، گفتمان سازی تولید علم و تقویت آن، جنبش نرم‌افزاری، تشکیل کرسی‌های نظریه پردازی و آزاداندیشی علمی، ارائه نظریه	گفتمان سازی تولید علم	جهاد علمی
تأکید بر تقویت علم و عمل، تولید علم، حرکت و تلاش علمی، تولید علم رسالت اصلی دانشگاه، تأکید بر فناوری هوش مصنوعی، پیوند حوزه و دانشگاه برای تولید علم	تولید علم و فناوری	
داشتن روحیه جهادی و انقلابی در جهاد علمی، مجاهدت علمی و عملی، جدیت در تلاش و حرکت علمی، تأکید بر جهاد علمی جوانان، تحقیق و پژوهش در مراکز علمی، جهاد علمی راه حل مشکلات و تحقق آرمان‌ها، جهاد علمی رسالت دانشگاهیان و حوزویان، نهضت علمی و نرم‌افزاری، حرکت علمی تلاش همگانی، تلاش علمی از اولویت‌های دهه پیشرفت و عدالت، جبران عقب ماندگی‌های علمی، روزآمدسازی نقشه جامع علمی کشور، شتاب در مسیر پیشرفت علمی	مجاهدت علمی	
برنامه ریزی برای دستیابی به علوم و فناوری‌های پیشرفته، بهینه سازی عملکرد و ساختار نظام آموزشی و تحقیقاتی، برنامه ریزی و نظارت راهبردی در حوزه علم و فناوری، ایجاد تناسب بین رشته‌های تحصیلی با نقشه جامع علمی و نیازهای کشور، حمایت از مالکیت فکری و تکمیل زیرساخت‌ها و قوانین، تأکید بر مشارکت بخش‌های غیر دولتی، توسعه	بستر سازی برای تولید و توسعه علم و فناوری	

جدول ۳. شبکه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
		شهرک ها و پارک های علم و فناوری، پرورش استعداد های درخشان و سرمایه انسانی، تشویق دانشمندان، افزایش بودجه تحقیق و پژوهش، تلاش علمی، برنامه ریزی برای تولید علم، ایجاد بستر برای شکوفایی استعدادها، حمایت از نخبگان علمی، اختصاص بودجه برای استعدادهای درخشان، احیاء تاریخ علمی و الگوسازی از مفاخر علمی مسلمانان
اقتصاد دانش بنیان	تبدیل علم به فناوری	تبدیل علم به فناوری و استفاده در صنعت، ارتباط دانشگاه با صنعت و اقتصاد، تقویت فرهنگ کسب و کار دانش بنیان
	تولید و اقتصاد دانش بنیان	اقتصاد و تولید دانش بنیان، حمایت از تولید محصولات دانش بنیان، ایجاد و تقویت شرکت های دانش بنیان
	حمایت از تولید دانش بنیان	
یادگیری از تجارب دیگران توام با تولید علم	تعامل با مراکز علمی	تعامل با مراکز علمی جهان، تقویت ارتباط بین مراکز علمی
	یادگیری از تجارب دیگران توام با دانش افزایی	اهتمام بر انتقال فناوری، استفاده از ظرفیت های علمی ایرانیان مقیم خارج، جذب متخصصان و محققان سایر کشورها، تبدیل ایران به مرکز ثبت مقالات علمی، فراگیری علم و فناوری از دیگران، استفاده از تجارب علمی دیگران توام با دانش افزایی

به منظور پاسخ به سوال تحقیق، بر اساس یافته های تحقیق، پس از تحلیل داده ها و طی مراحل روش تحلیل مضمون، در شبکه مضامین ۱۲۰ مضمون پایه، ۲۶ مضمون سازمان دهنده و ۱۳ مضمون فراگیر از منظر امام خامنه ای استخراج شد.

از بین مضامین مستخرج، مضمون فراگیر "جهاد علمی" با دارا بودن ۴۳ مضمون پایه، بیشترین تاکید و فراوانی را در کلام امام خامنه ای دارد.

بر اساس یافته های تحقیق، الگوی مربوط به جایگاه علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای طراحی شد (نمودار ۱).

ویژگی ها

علم و فناوری در تمدن نوین اسلامی:

- پایه اصلی تمدن
- عنصر اصلی تمدن

مبثتی بر اخلاق:

- مبثتی بر معنویت
- مبثتی بر عدالت

علم نافع:

- نافع و سودمند
- با رویکرد مسئله محور

هماهنگی علم و دین:

- دین مشوق علم
- اسلام مشوق علم است
- بهره گیری از مبانی دینی در تولید علم

عوامل زمینه ساز

جهاد علمی:

- گفتمان سازی از تولید علم
- تولید علم و فناوری
- مجاهدت علمی
- بستر سازی برای تولید علم
- تحول علمی در علوم انسانی
- تحول علمی در علوم پایه

خلاقیت علمی:

- خلاقیت
- نوآوری در تولید

آینده نگری:

- آینده نگری و تعیین چشم انداز علمی
- آرمانگرایی علمی

اقتصاد دانش بنیان:

- تبدیل علم به فناوری
- تولید و اقتصاد دانش بنیان
- حمایت از تولید دانش بنیان

یادگیری:

- تعامل با مراکز علمی جهان
- یادگیری از تجارب دیگران توام با دانش افزایی

آثار و نتایج

عامل پیشرفت و عزت و

اقتدار:

- عامل پیشرفت
- عامل عزت و اقتدار
- دارای ارزش و اهمیت
- دارای آثار مثبت

مرجعیت علمی:

- ارتقا جایگاه علمی کشور
- کسب مرجعیت علمی

شکستن مرزهای دانش:

- توسعه و تحول علمی
- خط شکنی علمی

عدم وابستگی:

- خوداتکایی علمی
- بومی سازی علم
- عدم وابستگی علمی
- عدم تقلید کور کورانه

نمودار ۱. الگوی علم و فناوری در تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای مبتنی بر تحلیل مضمون و شبکه مضمونها (بر اساس یافته های پژوهش)

در ادامه، هریک از مضامین فراگیر الگوی استخراج شده، با توجه به مضامین پایه و نقل قول های مهم از امام خامنه ای تبیین شده است.

ویژگی ها

پایه تمدن نوین اسلامی

از منظر امام خامنه ای، هدف نهائی جمهوری اسلامی، تشکیل امت واحده اسلامی و ایجاد تمدن نوین اسلامی بر پایه دین، عقلانیت، علم و اخلاق است (امام خامنه ای: ۱۳۹۰/۶/۲۶ و ۱۳۹۲/۶/۱۴ و ۱۳۹۸/۶/۲۷) و علم و فناوری، یکی از ارکان و شاخصه های تمدن نوین اسلامی (امام خامنه ای: ۸۲/۲/۲۲ و ۱۳۹۲/۲/۹) و حیات طیبه است (امام خامنه ای: ۸۹/۴/۲۴).

علم نافع

امام خامنه ای با تاکید بر علم نافع (امام خامنه ای: ۹۴/۸/۲۰)، اولاً معتقدند علم مجرد فایده ای ندارد و علم باید به تولید فناوری در صنعت و توسعه کشور منجر و از این امر حمایت شود (امام خامنه ای: ۱۳۸۵/۱/۱ و ۱۳۹۳/۶/۲۹). ثانياً با تاکید بر رویکرد حل مسئله در تولید علم، معتقدند، حل مشکلات کشور در گرو راه حل های علمی است و برای همه مشکلات کشور باید راه حل علمی پیدا کرد (امام خامنه ای: ۱۴۰۰/۸/۲۶).

علم اخلاق مدار و عدالت محور

از منظر امام خامنه ای، علم عاری از ارزش و اخلاقیات مردود است (امام خامنه ای: ۱۳۸۴/۰۲/۱۹) و علم باید مبتنی بر اخلاق و معنویت و عدالت باشد تا برای بشریت مفید واقع شود (امام خامنه ای: ۱۳۸۵/۶/۲۵ و ۱۳۸۵/۸/۲۰ و ۱۳۸۷/۶/۵ و ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). علم نباید در خدمت ظلم و بی عدالتی قرار گیرد. ایشان ضمن تاکید بر حفظ موازین اسلامی و ارزش های فرهنگی و اجتماعی در استفاده از علم و فناوری، سوءاستفاده غرب از علم را مذموم دانسته، فرمودند امروز علم در خدمت ظالم ترین انسانهاست و باید از این حالت خارج شود (امام خامنه ای: ۱۳۹۷/۱۱/۲۴ و ۱۳۸۸/۱۱/۱۳). و نیز فرمودند برای برپایی تمدن اسلامی از دانش و ابزارهای موجود جهان

استفاده میکنیم، منتها با روح اسلامی و روح معنویت (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹ و ۱۳۹۴/۱۰/۸ و ۱۳۷۶/۶/۱۹).

هماهنگی علم و دین

از منظر امام خامنه ای، دین اسلام بزرگترین مشوق علم است و مسلمانان طی قرنهای متمادی، پرچمدار علم و دانش و پیشرفت های علمی در جهان بودند (امام خامنه ای: ۱۳۷۸/۷/۶ و ۱۳۶۹/۷/۴). ایشان جدا کردن دین و معنویت و اخلاق از علم و فناوری را مردود دانسته (امام خامنه ای: ۱۳۸۴/۰۲/۱۹). و بر تولید نظریه مبتنی بر مبانی اسلامی در علوم انسانی تاکید دارند (امام خامنه ای: ۱۳۸۹/۷/۲۹) و معتقدند مبنای پیشرفت در تمدن اسلامی، ایمان و فرهنگ توحیدی است (امام خامنه ای: ۱۳۹۱/۰۷/۲۳).

عوامل زمینه ساز

جهاد علمی

مقام معظم رهبری در ابلاغ سیاست های کلی علم و فن آوری (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹)، جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان را به عنوان یکی از اصول راهبردی تعیین و به دستگاه های مربوطه ابلاغ فرمودند. ایشان در این راستا، بر تقویت عزم ملی برای توسعه علم و فناوری، تقویت گفتمان تولید علم، جنبش علمی و نرم افزاری، تشکیل کرسی های نظریه پردازی و آزاداندیشی علمی، پیوند حوزه و دانشگاه برای تولید علم، بستر سازی برای تولید علم، حرکت و مجاهدت علمی و روحیه جهادی برای تولید و پیشرفت علمی تاکید کرده فرمودند، جهاد فقط در میدان جنگ نیست، در میدان علم هم مثل بقیه میادین زندگی، جهاد لازم است. جهاد یعنی تلاش بی وقفه، همراه با خطرپذیری در حد معقول و پیشرفت و امید به آینده (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹ و ۱۳۹۵/۶/۳ و ۱۳۹۱/۰۷/۲۳ و ۱۳۸۲/۲/۲۲ و ۱۳۸۵/۱/۱ و ۱۴۰۰/۸/۲۶ و ۱۳۷۹/۰۷/۱۹).

خلافت علمی

از دیدگاه امام خامنه ای، تولید علم، تولید فکر و نظریه خیلی مهم است (امام خامنه ای: ۱۳۸۹/۶/۱۴ و ۸۸/۳/۱۴) و یکی از وظایف مهم دانشگاهها نواندیشی علمی است (امام خامنه ای: ۱۳۷۹/۱۲/۹). ایشان با تاکید بر روحیه نوآوری، نواندیشی و شجاعت علمی معتقدند، محیط علمی باید در عین آن که بالاترین بهره ممکن را از دانش پیشرفته جهان میبرد، متکی به خود و مبتکر و خلاق و کاوشگر باشد (امام خامنه ای: ۱۳۷۸/۳/۱۲ و ۱۴۰۰/۸/۲۶ و ۱۳۸۲/۸/۸).

آینده نگری و تعیین چشم انداز علمی

امام خامنه ای ضمن تاکید بر علم و پژوهش به عنوان یکی از محورها و سرفصلها در بیانیه گام دوم انقلاب (امام خامنه ای: ۱۳۹۷/۱۱/۲۴)، بر آینده نگری و برنامه ریزی برای چشم انداز علمی تمدن نوین اسلامی، یعنی رسیدن به قله های علمی بارها تاکید فرمودند (امام خامنه ای: ۱۳۹۵/۳/۲۹ و ۱۴۰۰/۸/۲۶ و ۱۳۹۱/۵/۱۶).

اقتصاد دانش بنیان

امام خامنه ای با تاکید بر اقتصاد و تولید دانش بنیان، تبدیل علم به فناوری برای استفاده در صنعت، ارتباط دانشگاه با صنعت و اقتصاد، تقویت فرهنگ کسب و کار دانش بنیان را برای تحقق این امر مهم ضروری دانستند (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹ و ۱۳۸۵/۱/۱ و ۱۴۰۱/۱/۱).

یادگیری از تجارب دیگران توأم با تولید علم

امام خامنه ای ضمن تاکید بر تعامل با مراکز علمی جهان و لزوم فراگیری از تجارب علمی دیگران (امام خامنه ای: ۶۸/۳/۲۳) معتقدند که استفاده از تجارب دیگران باید توأم با تولید علم و دانش افزایی و نیز توأم با روح معنویت باشد (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹ و ۱۳۸۴/۰۲/۱۹ و ۱۳۹۴/۱۰/۸ و ۱۳۶۸/۳/۲۳ و ۱۳۸۰/۰۲/۱۲ و ۱۳۸۳/۱۲/۰۵). ایشان در این راستا بر انتقال فناوری، استفاده از ظرفیت های علمی ایرانیان مقیم خارج، جذب متخصصان و محققان برجسته سایر کشورها، تبدیل ایران به مرکز ثبت مقالات علمی و توسعه و تقویت شبکه های ارتباطات ملی و فراملی میان دانشگاه ها، مراکز علمی، دانشمندان و پژوهشگران و بنگاه های توسعه

فناوری و نوآوری داخلی و خارجی و گسترش همکاری‌های علمی تاکید دارند(امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹).

آثار و نتایج

عامل پیشرفت و عزت و اقتدار

از دیدگاه امام خامنه ای، نه تنها خود علم ارزش است(امام خامنه ای: ۱۳۸۷/۶/۵)، بلکه علم و فناوری، به عنوان یک شاخص تعالی(امام خامنه ای: ۱۳۷۹/۰۹/۱۲)، پایه پیشرفت همه جانبه یک کشور(امام خامنه ای: ۹۰/۱۱/۱۴) و برای یک ملت مهم ترین عامل رفاه، نشاط، مصونیت و عزت و اقتدار و ثروت است (امام خامنه ای: ۱۳۹۷/۱۱/۲۴ و ۱۳۹۴/۰۸/۲۰ و ۱۳۸۸/۱۱/۱۳ و ۱۳۸۸/۸/۶ و ۱۳۷۹/۰۷/۱۹) و دستاوردهای علمی نظام موتور پیشران کشور به سوی تمدن نوین اسلامی است(امام خامنه ای: ۱۳۹۷/۱۱/۲۴).

کسب مرجعیت علمی در جهان

امام خامنه ای بارها بر ارتقا جایگاه جهانی کشور در علم و فناوری(امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹)، تبدیل ایران به قطب علمی و فناوری جهان اسلام، برنامه ریزی برای کسب جایگاه اول علمی در منطقه (امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹) و کسب مرجعیت علمی در جهان تاکید کردند(امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹) تا جایی که فرمودند، ما باید به آنجا برسیم که اگر کسانی بخواهند به جدیدترین یافته‌های علمی دست پیدا کنند، ناچار بشوند فارسی یاد بگیرند(امام خامنه ای: ۸۴/۲/۱۴).

شکستن مرزهای دانش

امام خامنه ای ضمن تاکید بر توسعه علوم پایه و تحقیقات بنیادی(امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹)، تحول و ارتقای علوم انسانی(امام خامنه ای: ۱۳۹۳/۶/۲۹)، پیشرفت و خط شکنی علمی را لازم دانستند(امام خامنه ای: ۸۸/۶/۲۹) و فرمودند باید از مرزهای کنونی دانش در مهم ترین رشته‌ها عبور کنیم(امام خامنه ای: ۱۳۸۳/۱۲/۰۵ و ۱۳۹۷/۱۱/۲۴ و ۱۳۸۵/۷/۱۳).

عدم وابستگی و خود کفایی علمی

امام خامنه ای ضمن تاکید بر استفاده از تجارب علمی دیگران، با نفی وابستگی و تقلید کورکورانه از مبانی فلسفی و اخلاق غربی، علم ترجمه‌ای محض را مردود دانسته و بر علم آفرینی، بومی سازی علم و تقویت روحیه "ما میتوانیم" در جهت تولید علم تاکید دارند (امام خامنه ای: ۱۳۸۷/۰۷/۰۳ و ۱۳۷۹/۰۷/۱۴ و ۱۳۸۴/۰۲/۱۹ و ۱۳۸۰/۲/۱۲ و ۱۳۷۹/۰۷/۱۴ و ۱۳۸۲/۲/۲۲ و ۱۳۸۳/۱۲/۵ و ۱۳۸۷/۰۷/۰۳). ایشان معتقدند، رویکرد مصرف کنندگی علم باید به رویکرد تولید علم تبدیل شود.

در ارتباط با چرایی و چیستی این یافته ها می توان گفت که بی تردید این یافته ها مبتنی بر جهان بینی توحیدی و اعتقادی و نگاه و رویکرد مکتبی و ارزش گرای امام خامنه ای قابل تبیین و توجیه است. ایشان بر اساس آموزه های دینی و مکتبی علم را یک ارزش و دانایی را توانایی و آن را عامل پیشرفت و عزت و اقتدار کشور میدانند و در عین حال علم عاری از ارزش ها و اخلاقیات را نفی میکنند و معتقدند علم باید در خدمت انسانیت و ارزشها و عدالت اجتماعی باشد نه در خدمت نظام سلطه ؛ علم را به عنوان ابزاری در خدمت انسان و تمدن اسلامی وانسانی می بینند، نه به عنوان ابزار سلطه و ستمگری. ایشان بر اساس آموزه های مکتب نورانی اسلام علم آموزی و بهره گیری از تجارب دیگران را تایید و در عین حال اکتفا به مصرف گرایی علمی را نهی و بر تولید و مجاهدت در مسیر دانش افزایی و خط شکنی علمی تاکید می کنند. ایشان با رویکردی جامع نگر علم و فناوری را در کنار عقلانیت و اخلاق و عدالت از پایه های تمدن نوین اسلامی میدانند و بر این اساس و با عنایت به مقتضیات و نیازهای جامعه، با نگاهی روشن بینانه و حکیمانه، به یادگیری و توسعه در علوم و فناوری های جدید از جمله فناوری های دانش بنیان و هوش مصنوعی تاکید می کنند و بر جهاد علمی در چشم انداز تمدن نوین اسلامی پا می فشارند.

اعتبار سنجی الگو

برای سنجش اعتبار یافته ها، علاوه بر اینکه با مطالعه مبانی نظری، پیشینه و اهداف تحقیق، اصل بیانات (مضمونهای پایه) مرتبط با موضوع تحقیق به تعداد ۱۲۰ مضمون از متن بیانات امام خامنه ای مندرج در پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری به عنوان منبع دست اول، موثق و مورد

اعتماد، انتخاب شدند، این بیانات قبل از شناسه گذاری، جهت بررسی روایی و اعتبار آن به طور مستمر بازبینی شد و در نهایت جهت اطمینان از صحت تحلیل ها، مضمون های نهایی پایه، سازمان دهنده و فراگیر به سه نفر از خبرگانی که با نظرات امام خامنه ای آشنایی خوبی داشتند، ارائه و توسط آن ها تایید شد و براساس نتایج حاصل، الگوی مورد نظر طراحی گردید. در ضمن این یافته ها با یافته های مطالعات قبلی در قسمت نتیجه گیری، مورد مقایسه و ارزیابی قرار گرفته است که حاکی از همخوانی این یافته ها با یافته های تحقیقات قبلی است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

با عنایت به توجه خاص، مکرر و موکد امام خامنه ای به مقوله پیشرفت در علم و فناوری، جبران عقب ماندگی های علمی کشور و رسیدن به قله های علمی برای نیل به تمدن نوین اسلامی، این پژوهش با هدف تبیین جایگاه علم و فناوری در چشم انداز تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای انجام شد و بیانات رهبری در مورد موضوع پژوهش مورد مطالعه علمی قرار گرفت. یافته های حاصل از تحلیل مضمون بیانات رهبری در تحقیق حاضر نشان می دهد که از دیدگاه امام خامنه ای، علم نافع به عنوان یک ارزش و شاخص تعالی، مایه عزت و اقتدار کشور و پایه پیشرفت همه جانبه آن است و علم و فناوری به عنوان بخش ابزاری تمدن اسلامی، پایه و زیربنای تمدن نوین اسلامی و از شاخصه ها و مولفه های اصلی آن محسوب می شود. از منظر معظّم له، خود علم ارزش است و دین اسلام بزرگترین مشوّق علم است و تمدن اسلامی و مسلمانان طیّ قرنهای متمادی، پرچمدار علم و دانش و پیشرفت علمی در جهان بودند و برای احیای تمدن اسلامی باید به قله های علمی و مرجعیت علمی دست یافت. امام خامنه ای معتقدند، برای برپایی تمدن اسلامی از دانش و ابزارهای موجود جهان باید استفاده کرد، منتها با روح اسلامی و روح معنویت. ایشان با توجه به استفاده ابزاری غرب از علم و فناوری در راستای تسلط و اعمال زور و فشار بر دیگر کشورها، این کارکرد ظالمانه علم را مردود دانسته، علم مبتنی بر اخلاق، معنویت، عدالت و علم نافع و سودمند به حال بشریت را مورد تاکید قرار میدهند و آن را در چشم انداز تمدن نوین اسلامی برای رسیدن به آن هدف غایی و نهایی، یک ضرورت می شمارند. از دیدگاه

امام خامنه ای علم و فناوری باید اخلاق مدار و عدالت محور باشد و جدا کردن علم از دین و معنویت و اخلاق مردود است.

یافته های دیگر پژوهش حاضر نشان می دهد که امام خامنه ای برای جبران مشکل عقب ماندگی علمی کشور و نیل به چشم انداز تمدن نوین اسلامی، ضمن تاکید بر استفاده از تجارب علمی دیگر کشورها و ضرورت تعامل و گسترش همکاری های علمی با مراکز علمی جهان، مصرف گرایی صرف در فراگیری علم را مردود دانسته، معتقدند که استفاده از تجارب دیگران باید با دانش افزایی و تولید علم همراه باشد. ایشان با نفی وابستگی و تقلید کورکورانه از مبانی فلسفی و اخلاق غربی، علم ترجمه ای محض را مردود دانسته و معتقدند با تلاش و مجاهدت علمی، رویکرد مصرف کنندگی علم باید به رویکرد تولید علم تبدیل شود.

بر اساس یافته های پژوهش، امام خامنه ای بر علم نافع با رویکرد حل مسئله تاکید کرده و معتقدند برای همه مشکلات کشور باید راه حل علمی پیدا کرد. ایشان مجاهدت علمی، تولید و بومی سازی علم، خلاقیت و نوآوری علمی، اقتصاد و تولید دانش بنیان را برای تحقق این امر مهم ضروری دانستند و در این راستا بر انتقال فناوری، استفاده از ظرفیت های علمی داخل و خارج کشور، تبدیل ایران به مرکز ثبت مقالات علمی و توسعه و تقویت شبکه های ارتباطات ملی و فراملی میان دانشگاه ها و مراکز علمی تاکید دارند. امام خامنه ای معتقدند دانایی، توانایی است و بر این اساس ضمن تاکید بر گفتمان سازی تولید علم و جنبش علمی و نرم افزاری به عنوان موتور پیشران کشور در چشم انداز تمدن نوین اسلامی، اصول جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان را به عنوان یکی از اصول راهبردی تعیین و ابلاغ فرمودند. ایشان با تاکید فراوان و مستمر بر پیشرفت در علم و فناوری مبتنی بر اخلاق و معنویت و عدالت به عنوان یکی از ارکان و شاخصه های مهم تمدن نوین اسلامی و حیات طیبه و آینده نگری و برنامه ریزی برای چشم انداز علمی تمدن نوین اسلامی، نه تنها با مصرف گرایی صرف در علم موافق نیستند، بلکه با هدف شکستن مرزهای دانش، رسیدن به قله های علمی و کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان، بر تولید علم و فناوری مستمر و جهاد گونه و خلاقیت و نوآوری علمی مستمر تاکید دارند و معتقدند پیشرفت همه جانبه و عزت و اقتدار کشور در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی در گرو جهاد مستمر علمی و پیشرفت های علمی و فناوری است.

برخی از یافته های تحقیق حاضر با یافته های تحقیق خسروانی و عین القضاتی (۱۳۹۸)، فرزانه، خیاط و صفریور (۱۳۹۷) و اکبری و رضایی (۱۳۹۴)، وحیدی منش (۱۳۸۶)، زمانی محبوب (۱۳۹۶) و عزتی، چهاردولی و ترابی (۱۳۹۹) که در بخش پیشینه تحقیق به آنها پرداخته شد، همخوانی دارد.

نتایج تحقیق خسروانی و عین القضاتی (۱۳۹۸) نشان می دهد که شاخص علم و تولید علم و فناوری یکی از پایه های تمدن سازی و بقاء آن است. البته علمی متصل به وحی و نه مبتنی بر عقل خود بنیاد بشری؛ در این صورت است که تولید علم در مسیر رشد و اعتلای تمدن اسلامی خواهد بود.

نتایج تحقیق فرزانه، خیاط و صفریور (۱۳۹۷) با عنوان تبیین عوامل ایجاد تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری، حاکی است که توجه به علم و شکستن مرزهای دانش و عقلانیت از مهمترین مؤلفه ها و بن مایه تمدن نوین اسلامی است.

یافته های تحقیق اکبری و رضایی (۱۳۹۴) نیز نشان می دهد که علم همراه با محوریت قوانین قرآن، ایمان، اخلاق، عقلانیت و خردورزی، مجاهدت مداوم و حکومت مردمی، شاخصه های اختصاصی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه رهبری است.

نتایج تحقیق وحیدی منش (۱۳۸۶) با عنوان عناصر تمدن ساز دین اسلام نشان می دهد که علم گرایی در کنار عقل گرایی، جهان گرایی، عدالت گرایی، جامع گرایی، آسان گیری و اخلاق گرایی، از عناصر تمدن اسلامی است.

یافته های زمانی محبوب (۱۳۹۶) با عنوان مولفه ها و شاخص های تمدن اسلامی نشان می دهد که علم و تلاش و مجاهدت در کنار عقلانیت، عدالت، دین و توحید، جهان شمولی، تساهل و مدارا، آزاداندیشی، اخلاق، کرامت انسانی، از مولفه های اصلی تمدن اسلامی به شمار می آیند.

بر اساس نتایج عزتی، چهاردولی و ترابی (۱۳۹۹) با عنوان مؤلفه های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری، دو بعد سخت افزاری و نرم افزاری و پنج مؤلفه سبک زندگی، تعالی علمی، تعالی اقتصادی، تعالی سیاسی و تعالی نظامی برای تمدن نوین اسلامی شناسایی شد.

- در کنار این نقاط اشتراک با نتایج تحقیقات قبلی، تحقیق حاضر یافته های دیگری نیز داشت که تبیین شد و در راستای نوآوری و دانش افزایی این پژوهش ارزیابی می شود.
- در راستای نتایج تحقیق و به عنوان پیشنهادها کاربردی و عملیاتی توصیه می شود:
۱. با عنایت به یافته های تحقیق و با توجه به تاکید امام خامنه ای به جهاد مستمر علمی، پیشنهاد می شود در مراکز علمی و دانشگاهی و مدارس برای آموزش و آماده سازی دانش آموزان و دانشجویان برای تلاش علمی جهاد گونه، در درسنامه ها و منابع آموزشی، سر فصل های مرتبط و مناسب گنجانده شود.
  ۲. معلمان و مربیان و استادان دانشگاه با تبیین ضرورت و اهمیت این موضوع، گفتمان تولید علم و جهاد علمی را در مراکز علمی و آموزشی تقویت و گسترش دهند و این امر مهم را به عنوان یک عامل حیاتی در افکار و رفتار نوجوانان و جوانان کشور نهادینه کنند.
  ۳. با عنایت به تاکید امام خامنه ای به علم اخلاق مدار توام با عدالت و معنویت، توصیه می شود به توسعه علمی تک بعدی مبتنی بر دیدگاه های مادی گرا و ترجمه کتاب های غربی اکتفا نشود و مبانی علمی و فلسفی منابع آموزشی در مدارس و دانشگاه ها، مبتنی بر آموزه های دینی و جهان بینی توحیدی تنظیم شود.
  ۴. با عنایت به تاکید رهبر معظم انقلاب بر علم نافع و مسئله محور و نیز اقتصاد و تولید دانش بنیان پیشنهاد می شود، متولیان امر بیش از پیش با برنامه ریزی کاربردی و عملیاتی و تخصیص مشوق های لازم، هم فکری و همکاری متقابل مراکز دانشگاهی و صنعتی را در جهت حل مشکلات کشور و تقویت اقتصاد دانش بنیان، تقویت و تشویق کنند.
  ۵. در راستای پیشرفت و گسترش خلاقیت و نوآوری علمی مد نظر امام خامنه ای، مسئولان و متولیان امر، حمایت از مبتکرین، پژوهشگران و نخبگان کشور را بیش از پیش در دستور کار قرار بدهند و با ایجاد انگیزه و فراهم کردن امکانات لازم برای فعالیت های علمی و پژوهشی و ثبت اختراع و ... در جهت جذب و نگهداری نخبگان و پیشگیری از مهاجرت مغزها تلاش کنند.
  ۶. توصیه می شود از نتایج این تحقیق در جهت دهی به فعالیت ها، برنامه ها و راهبردهای پارک های علم و فناوری در جهت تقویت رویکرد تولید علم به جای مصرف گرایی علمی برای کسب مرجعیت علمی مورد نظر امام خامنه ای در چشم انداز تمدن نوین اسلامی، استفاده شود.

به عنوان پیشنهادهای پژوهشی، توصیه می شود پژوهشگران علاقمند، در زمینه مولفه ها و شاخصه های دیگر تمدن نوین اسلامی از منظر امام خامنه ای تحقیقات علمی جامعی انجام دهند.

قدردانی

از دانشگاه پیام نور به لحاظ حمایت مالی از این پژوهش قدردانی به عمل می آید.

منابع

- ابن خلدون (۱۳۷۵). مقدمه. ترجمه محمد پروین گنابادی، چ هشتم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی. اسلامی فرد، زهرا (۱۳۸۹). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام، قم: دفتر نشر معارف.
- اشکواری، محمدجعفر و موسوی، سیده زهرا (۱۳۹۴). عوامل و زمینه‌های احیاء تمدن اسلامی در گفتار رهبر معظم انقلاب. همایش ملی تمدن نوین اسلامی. تهران. دانشگاه شاهد.
- اکبرحسینی، سیدعلی (۱۳۹۳). نقش فناوری به علم‌اندوزی در سیره و گفتار پیامبر (ص). تهران: پژوهشکده باقرالعلوم.
- اکبری، مرتضی و رضایی، فریدون (۱۳۹۴). "واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)"، الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی، دوره ۳، شماره ۵: ۸۵-۱۰۹.
- امام خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۷). بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران. گرفته شده در بهمن ۱۳۹۷ از سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه ای.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۹۸). ۲۰ جمله از رهبر انقلاب درباره علم و پژوهش. گرفته شده در آذر ۱۳۹۸ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۸۰). پیام رهبر معظم انقلاب به کنگره عظیم حج. گرفته شده در اسفند ۱۳۸۰ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۹۴). بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی. گرفته شده در دی ماه ۱۳۹۴ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۹۰). بیانات در نماز جمعه تهران. گرفته شده در بهمن ۱۳۹۰ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۹۰). بیانات در اجلاس بین‌المللی بیداری اسلامی. گرفته شده در شهریور ۱۳۹۰ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۹۱). بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی اساتید دانشگاه‌های جهان اسلام و بیداری اسلامی. گرفته شده در آذر ۱۳۹۱ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۸۴). بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت. گرفته شده در شهریور ۱۳۸۴ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- امام خامنه ای، سید علی (۱۳۷۹). بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه. گرفته شده در مهرماه ۱۳۷۹ از پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری.
- بی نام (۱۳۹۸). شاخصه‌های تمدن و دولت اسلامی. گرفته شده در مهرماه ۱۳۹۸ از پایگاه تخصصی فقه حکومتی و سائل. <http://vasael.ir/fa/news/15038>

- جعفری، محمدتقی (۱۳۷۵). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- جهان بین، فرزاد و معینی پور، مسعود (۱۳۹۳). فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی از منظر حضرت آیت الله خامنه ای. *مطالعات انقلاب اسلامی*. دوره یازدهم. شماره ۳۹: ۲۹-۴۶.
- خسروانی، عباس و عین القضاة، پیمان (۱۳۹۸). نقش علم در فرایند تمدن سازی نوین اسلامی از دیدگاه آیت الله خامنه ای (مدظله العالی). *دانش انتظامی مرکزی*. دوره ۱۳۹۸. شماره ۲۶: ۱۰۴-۸۹.
- خنیفر، حسین و مسلمی، ناهید (۱۳۹۷). *اصول و مبانی روشهای پژوهش کیفی*. ج اول، تهران: انتشارات نگاه دانش.
- رحیمی، غلامحسین (۱۳۹۳). مفهوم صنعت و فناوری از دیدگاه متفکران مسلمان. *تاریخ تمدن و فرهنگ اسلامی*. سال چهارم. شماره ۱۷: ۳۵-۵۴.
- دلور، علی (۱۳۷۸). *مبانی نظری و علمی پژوهش*. تهران: انتشارات رشد.
- دلوری، جواد (۱۳۹۲). *ارزش عالم و علم اندوزی*. تهران: مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان.
- دورانت، ویل (۱۳۹۰). *مشرق زمین گاهواره تمدن*. ترجمه احمد آرام، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- زمانی محجوب، حبیب (۱۳۹۶). *مؤلفه ها و شاخص های تمدن اسلامی*. مشهد. همایش بین المللی بازخوانی تمدن اسلامی و جهان شهر معنوی با تاکید بر شهر مشهد.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی. *اندیشه مدیریت راهبردی*، سال پنجم. شماره دوم. شماره پیاپی ۲۱.
- عارفی گوروان، اسماعیل (۱۳۹۷). *زمینه های تحقق تمدن نوین اسلامی در جامعه اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری*، *مجله پانزده خرداد*، سال پانزدهم، شماره ۵۵: ۴۹-۶۸.
- عزتی، امیرحسین؛ چهاردولی، عباس و ترابی، محسن (۱۳۹۹). مؤلفه های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی). *مدیریت اسلامی*. سال ۲۸. شماره ۱: ۷۵-۹۶.
- فرزانه، محمدباقر؛ خیاط، علی و صفرپور، هادی (۱۳۹۷). تبیین عوامل ایجاد تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری. *پژوهشهای اجتماعی اسلامی*. سال بیست و چهارم. شماره سوم (پیاپی ۱۱۸): ۱۷۷-۲۰۵.
- فلاح حسین آبادی، فریبا و سربازیان اسفندآباد، رقیه و فلاح حسین آبادی، سمیرا (۱۳۹۶). نقش و جایگاه علم در تمدن نوین اسلامی، یازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت، تهران، <https://civilica.com/doc/742268>.
- کارگر، محمود (۱۳۹۸). جایگاه عدالت در تمدن سازی از منظر رهبر انقلاب. پایگاه تخصصی فقه حکومتی وسائل. ۱۳۹۸ / ۵ / ۲۶.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۹۰). پیام امام امیر المومنین علیه السلام: شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه. قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب (ع). چ سوم.

معینی‌پور، مسعود و لکزایی، رضا (۱۳۹۱). ارکان امت واحده و تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری. *مطالعات انقلاب اسلامی*. سال نهم، شماره ۲۸: ۵۱-۷۶.

مینایی‌پور، مرضیه (۱۳۹۷). خطر پیشرفت علم و فناوری در آینده جهان اسلام و ایران و بررسی آسیب‌ها و تهدیدهای آن برای انسان و جامعه. همایش پژوهش‌های نوین در علوم و فناوری. کرمان.

نظری‌پور، حمزه (۱۳۸۵). علم و آگاهی. *ماهنامه پرسمان*. سال ۱۳۸۵. شماره ۵۱.

وحیدی منش، حمزه علی (۱۳۸۶). عناصر تمدن‌ساز دین اسلام. *ماهنامه معرفت*. سال ۱۳۸۶. شماره ۱۲۳.

نیکوئی، مریم و سروریان، حمیدرضا (۱۳۹۹). جایگاه معرفت در تمدن نوین اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری. کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز در بیانیه گام دوم انقلاب، مشهد.

هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۸). *برخورد تمدنها و بازسازی نظم جهانی*. ترجمه محمدعلی حمیدرفیعی. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.

Science and technology in the perspective of modern Islamic civilization from the perspective of Imam Khamenei

Zahra Foroutani¹ | Atiyeh Bohrani²

Abstract

This study aims to explain the position of science and technology in the perspective of modern Islamic civilization from the perspective of Imam Khamenei. The research is qualitative. To analyze the data and extract the themes, the theme analysis method was used and 120 basic themes, 26 organizing themes and 13 comprehensive themes were extracted. Comprehensive themes include: Science and technology as the basis of modern Islamic civilization, the factor of progress and dignity and authority, harmony of science with religion, negation of dependence, moral and justice-oriented science, foresight and determination of scientific perspective, beneficial science, scientific creativity, breaking the boundaries of knowledge, Gaining scientific authority in the world, scientific jihad, knowledge-based economics, learning from the experiences of others along with the production of science. Among the extracted themes, scientific jihad, with 43 basic themes, has the most emphasis and frequency in the words of Imam Khamenei. According to the research results, Imam Khamenei with emphasis on continuous scientific jihad as the engine of the country, progress in science and technology based on ethics and spirituality and justice as a value and indicator of excellence, one of the pillars of modern Islamic civilization They also emphasize on changing the approach from the consumer of science to the producer of science, breaking the boundaries of knowledge, and gaining scientific authority in the world.

Keywords: science and technology, modern Islamic civilization, Perspective of modern Islamic civilization; Islamic Management, Imam Khamenei.

1 . Associate Professor, Department of Public Administration, Faculty of Management, Payam Noor University, Tehran, Iran. ZFor@pnu.ac.ir

2 . Assistant Professor, Department of Public Administration, Faculty of Management, Payam Noor University, Tehran, Iran.